

CARİ HESAP SÖZLEŞMESİ

Prof. Dr. Ekrem EDGÜ
İstanbul İktisadî ve Ticarî
İlimler Akademisi Öğretim Üyesi

I — CARİ HESABIN TARİFİ

Türk Ticaret Kanununa göre :

İki kimsenin para, mal, hizmet ve diğer hususlardan dolayı birbirlerindeki alacaklarını ayrı ayrı istemekten karşılıklı olarak vazgeçip bunları kalem kalem zimmet ve matlup şekline çevirerek, hesabın kesilmesinden çıkacak bakiyeyi isteyebileceklerine dair olan mukaveleye «Carî Hecap Mukavelesi» denir. (T. T. K. Mad. 87).

Bu tarife göre, karşılıklı olarak birbirleriyle devamlı iş gören kimselerin, birbirlerine karşı alacaklı ve borçlu durumunda bulunmaları neticesinde meydana gelen borçlanmaların hemen ödenmeyecek bir hesaba kaydı ile sonradan hesap görülmesi hakkında yapılan anlaşmadır. Bu gibi kimselerin her borçlanma sonunda bir ödeme yapılması hem zor hem de fazla vakit kaybına sebep olduğundan carî hesap anlaşması ile münasebete girenler,

Karşılıklı alacaklarını hesap kesimi sonuna kadar istemekten vazgeçerler ve bu alacaklar, zimmet ve matlup şeklinde hesaba kaydolunurlar.

CARİ HESAP SÖZLEŞMESİNDEKİ DEVRELER :

a) Hesap Görme Devresi :

İki taraf, carî hesap sözleşmesi sonuna kadar muayyen devrelerde hesap görürler. Her hesap devresi sonunda tesbit edilen bakiye kimin lehine ise müteakip hesap devresinin birinci kalemini teşkil eder. Bu bakiyenin alacaklısı bunu karşı taraftan isteyemez. Bu isteme hakkı sözleşmenin son bulması ile meydana gelir.

b) Hesap Kesme Zamanı :

Carî hesap anlaşması, muayyen bir süre için aktedilir. İşte bu süre aynı zamanda hesap kesme süresidir. Asıl fiilî ödeme hesap kesme sonunda alacaklı görünen kimseye, carî hesapta borçlu çıkan tarafça ödenir.

II — CARİ HESABIN GAYESİ :

a) Anlaşmayı yapan kimselerin ödemeleri takas yolu ile basitleştirilir ve anlaşma süresince taraflar arasında bir para borcu meydana gelmeksizin muayyen müddetin sonunda alacakların bir tek kaleme çevrilmesidir. Yâni hesap sözleşmesi süresince taraflar alacaklarını münferit olarak birbirlerinden istemekten vazgeçerler. Bu isteme sözleşmenin sonunda bakiye kimin lehine meydana gelmiş ise onun tarafından yapılır. Binaenaleyh carî hesap sözleşmesi, ayrı ayrı hesap görme muamelelerini bertaraf ederek taraflara kolaylık sağlar.

b) Carî hesapta bir tarafın alacağı diğer tarafın alacağının teminatını teşkil eder.

c) Carî Hesap Mukavelesi : Tarafların birbirlerine, anlaşma süresince bir kredi açtıklarını gösterir.

III — CARİ HESAP SÖZLEŞMESİNİN ŞEKLİ :

a) Türk Ticaret Kanununa göre carî hesap anlaşmasının geçerli sayılması için bu husustaki anlaşmanın yazılı yapılması şarttır. T. T. K. 87/2

IV — TÜRK TİCARET KANUNU ve DİĞER MEVZUAT HÜKÜMLERİNE GÖRE CARİ HESAP :

a) Carî Hesap Sözleşmesi Türk Ticaret Kanununda düzenlenmiş olduğundan ticarî işlerdendir. Ve bu yüzden meydana gelen ihtilâflar da ticarî davaya konu teşkil ederler.

b) Bu anlaşmanın taraflarının her ikisi de tacir olabilir veya bir tarafı tacir, diğer tarafı tacir olmayan bir kimse arasında yapılmış olabilir. Veyahut da her iki tarafı da tacir olmayan iki kimse arasında aktedilmiş olabilir.

c) Carî hesap hakkında Türk Ticaret Kanunu hükümlerinden başka Borçlar Kanununun 115 ve 122 inci maddeleri de uygulanır.

Ayrıca ödünç para verme işlemi hakkındaki kanunda bu hesapta hükümler mevcuttur.

CARİ HESAP ANLAŞMASININ NEVİLERİ :

E — Bankalarda : a) Borçlu carî hesabı, b) Alacaklı carî hesabı anlaşması, olmak üzere iki türlü carî hesap yapılmaktadır.

aa) — Umumiyetle bir teminat mukabilinde bankalar muayyen bir limit dahilinde müşterileri ile borçlu carî hesabı sözleşmesi yaparak borç para vermekte veya müşterisinin senetlerini ödemektedir.

FF — Alacaklı carî hesabında ise, müşterinin bankadaki parasının, müşteri tarafından zaman zaman kısmen çekilmesi veya müşterinin borçlandığı senetlerinin banka tarafından ödenmesidir.

Ticaret Kanunu iki şahıs arasındaki carî hesaba ait hükümleri düzeltilmiş olduğundan bankalarla şahıslar arasındaki carî hesap münasebetlerine de bu hükümler uygulanacağından Ticaret Kanununun hükümleri bankacılık uygulanmasına uygun düşmemektedir (1).

V — CARİ HESAP SÖZLEŞMESİNE GİREN ALACAKLARIN VASIFLARI :

A — Umumî Olarak :

1 — Carî hesaba girecek alacaklar Türk Ticaret Kanununun 82, 88, 91 inci maddelerinde gösterilmiştir. Bu maddelere ve bunların muhalif mefhumlarından çıkan mânaya göre; carî hesap mukavelesi yapan tarafların bu tarihten sonraki alacak ve borçları carî hesaba girecektir.

Taraflar ayrıca hangi tür alacakların carî hesaba geçirileceğini sözleşmede kararlaştırırlar. Anlaşmanın sarîh hükümleri ve taraflar arasındaki iş münasebeti ve bu hesabın mahiyeti icabı tarafların bütün alacakları carî hesaba kaydolunur. Buna, carî hesabın genelliği prensibi de denilir. Hususî bir kayıt bulunmadığı takdirde, mukavele akdinden sonra, taraflar arasında meydana gelen alacakların hepsi carî hesaba dahil olurlar. Buna rağmen taraflar mukavelede bazı alacakların buraya dahil olmayacağını kararlaştırabilirler.

(1) Karayalçın, Ticarî İşletme. s. 404 - 406.

B — CARİ HESABA GİREN ALACAKLARIN TABİATI :

Carî hesabın genelliği prensibinin neticesi olarak tarafların birbirlerine karşı olan alacaklarının hepsi bu hesaba dahil olur. Carî hesabın netice meydana getirebilmesi için, tarafların yatırımlarının aynı olması lâzımdır. Hattâ kıymetli evraktan dolayı meydana gelen alacaklar da buraya dahil olur. Bunların hesapta borç veya kredi olarak gösterilmesi için para olarak kıymetlendirilmesi gerekir. Böyle senetler namına yatırılan kimseye karşı, yatıran kimse lehine bir para alacağı olarak kaydedilir. Tahsil olunmazsa geri iade olunur ve hesaptan çıkarılır.

C — ALACAĞIN MUACCEL OLMASI HÂLİ :

Bundan başka bir alacağın carî hesaba girebilmesi için bunun bir vâdeye tâbi olması lâzımdır.

Ticaret Kanununun 88 inci maddesi, Borçlar Kanununun 115 ve 122 nci maddesinin 3 üncü fıkrası hükümlerini mahfuz tuttuğuna ve bu hükümlere göre carî hesapta, umumî bir takas muamelesi cereyan ettiğine göre; bir alacağın carî hesaba girebilmesi için bunun bir vâdeye tâbi olmaması ve muaccel olması icabeder. Esasen bir alacağın takasa tâbi tutulabilmesi için bunun takasının kabil olması gerekir. Takas için de muacceliyet şarttır (2). Carî hesaba böyle bir alacak girmekle, hesap devresi sonuna kadar mühlete tâbi tutulmuş olur. Buna nazaran, muayyen bir vâdeye bağlı olan alacaklar carî hesaba kaydolunmazlar.

D — ALACAKLARIN MÜMASİL OLMASI :

Borçlar Kanununun 118 inci maddesine nazaran takas şartlarından en mühimmi, alacakların karşılıklı meblağ veya yekdiğerine mümasil mallar olması lâzımdır. Tabiatıyla bunların takas için muaccel olması lâzımdır. Mümasil mallar carî hesaba para olarak geçerler (3).

E — ŞARTA BAĞLI ALACAKLAR :

Şarta bağlı alacaklar da carî hesaba girebilir. Ancak bozucu şarta tâbi olan alacaklar carî hesaba dahil olurlar ve şart tahakkuk ederse bu alacak da hüküm ifade etmez.

(2) Dr. Baki Toksal. Hukukî Cephesi İle Hesabı Carî, 1956, s. 42.

(3) Vonthur : Partie Générale du Code Fédéral des Obligation, s. 572.

VI — CARİ HESABA GİRMEYEN ALACAKLAR :

a) Takası mümkün olmayan alacaklar carî hesaba girmezler.

Carî hesabın esas itibariyle bir toplu takas muamelesi olduğunu söylemiştik.

Buna göre; takas kaabil olmayan alacaklar carî hesaba kaydolunamazlar. (TTK. 91).

b) Alacağın muaccel olması şartı :

Carî hesaba girecek alacağın bir vâdeye tâbi bulunmaması ve muaccel olması gereklidir. Bunun gibi tâliki şarta bağlı ve vâdesi gelmemiş alacaklar da carî hesaba kaydolunmazlar. Çünkü taliki şarta tâbi olan borçlar da henüz borç doğmamış olduğundan carî hesaba kaydolunmazlar.

c) Tevdi edilmiş veya haksız olarak alınmış veya hile ile alınmış bulunan bir şeyin iadesine veya bedeline müteallik alacaklar da carî hesaba giremezler.

ç) Carî hesap sözleşmesinden önce tarafların birbirlerinden olan alacakları da carî hesaba dahil olmazlar. Fakat taraflar bu hususta özel surette anlaşmaya bir madde yazarlarsa, bu takdirde carî hesap anlaşmasından önce mevcut olan alacaklar da carî hesaba dahil olur.

d) Nafaka ve iş ücreti gibi borçlunun ve ailesinin iâşesi için mutlak surette zarurî olup, hususî mahiyeti itibariyle fiilen alacaklının eline verilmemesi icabeden alacaklar da carî hesaba dahil edilmezler. (Borçlar Kanunu 123).

e) Muayyen bir hususa harcanmamak veya daima verilecek emre hazır durumda tutulmak üzere teslim edilen para ve mallardan meydana gelmiş bulunan alacaklar da carî hesaba kaydolunmazlar. (BK. Madde 123).

VII — CARİ HESAP ANLAŞMASININ HÜKÜMLERİ :

a — Tecdit Meselesi : (Borcun Yenilenmesi)

Borçlar Kanununun 115/1 inci maddesi gereğince : muhtelif kelimelerin bir carî hesaba kaydedilmesiyle borç yenilenmiş olmaz. Türk Ticaret Kanunu bu esası kabul ederek iki kanun arasındaki ahengi sağlamıştır. Ancak hesabı kesip de bakiye, diğer tarafça ka-

bul edilmiş olduğu takdirde, borç tecdit edilmiş olur. (T. T. K. 92, BK. 115/2).

Hesap devresi sonunda tesbit edilen bakiyeyi gösteren cetvelin diğer tarafa gönderilmesi gerekir.

Bakiyeyi gösteren cetveli alan taraf, aldığı tarihten itibaren bir ay içinde Noter marifetiyle veya taahhütlü bir mektup veya telgraf-la itirazda bulunmazsa bakiyeyi kabul etmiş sayılır ve borç da tecdit edilmiş olur.

Tecdit ile evvelki borçlar sukut eder ve bunların yerine yeni bir borç doğar ki bu da bakiyedir.

b — Teminatlar :

Genel olarak bir borç yenilenmiş olunca, eskisi sukut eder. Yeni borç eskisinin yerine kaim olur. Sukut eden borçların teminatları da sukut eder. Fakat carî hesapta bu kaide mer'î olmamakta ve carî hesaptaki kalemlerden herhangi birisi hakkındaki teminat, hesap görme devresi sonunda meydana gelen bakiyeyi, kendi miktarınca temin etmeye devam etmektedir. Bu teminat, müteakip hesap devresinden sonra, hesabı kesme, yani sözleşmenin sonuna kadar devam eder.

c — Alacağın İstenememesi :

Carî hesap sözleşmesinde yer alan bir alacak yalnız olarak istenemez. Çünkü carî hesap sözleşmesi ile alacaklılar yani taraflar birbirlerine mehil vermiş olurlar. Bu suretle carî hesaba kaydedilen alacak tecil edilmiş olur. Bu bakımdan, alacaklısı diğer taraftan bu alacağı isteyemez. Alacak ancak toplu bir takastan sonra, ancak carî hesap sözleşmesi nihayet bulunca talep edilebilir. Alacaklı olan taraf bu hesaba giren alacağı bir üçüncü şahsa devir ve temlik edemediği gibi rehin de gösteremez.

ç — Zaman Aşımının İşlememesi :

Carî hesaba giren bir alacak hakkında zaman aşımı işlemez. Zira bir alacak hakkında zaman aşımının başlangıç tarihi alacağın müeccel olduğu zamandır. (BK. 128).

d — Alacağın Haczedilmemesi :

Carî hesaba giren alacak tek başına 3 üncü bir şahıs tarafından haczettirilemez. Alacaklı yalnız carî hesabın bakiyesi üzerine haciz koyabilir. T. T. K. M.

Böylece taraflardan birinin alacaklısı, onun hesap bakiyesini haczettirdiği gün hesap kapatılarak bakiye tesbit olunur. Ancak borcundan dolayı haciz tebliğ olunan taraf 15 gün içinde haczi kaldırtabilirse, carî hesap mukavelesi devam eder. Kaldırtamazsa, yani haczi yaptıran tarafı tatmin ederek haczi kaldırtmazsa, carî hesap mukavelesinin diğer tarafı mukaveleyi feshedebilir. Feshetmezse, haczettiren kimsenin durumu carî hesaba yeni kalemler geçirilmek suretiyle ağırlaştırılamaz. Eğer hesaba geçirilen kalemler haciz ânından önce doğmuş bulunan hukukî bir münasebetten ileri gelirse bunlar hesaba geçirilir. Haciz halinde haciz yaptıran alacaklının hesap devresinin sonunu beklemesi icabeder. TTK. 98/3.

e — Carî Hesaba Geçen Kalemler Hakkındaki Dava ve Müdafaa Hakkı :

Türk Ticaret Kanununun 88/1 maddesi gereğince carî hesaba zimmet veya matlup kaydı, zimmet ve matlubu doğuran mukavele veya muameleye müteallik tarafların haiz oldukları dava ve müdafaa haklarını ortadan kaldırmaz. Mukavele veya muamele iptâl edilirse ondan meydana gelen kalem hesaptan çıkarılır. Meselâ carî hesaba geçen bir kalemin müstenidi olan mukavele sonradan rızayı ifsat eden sebeplerden biri ile veya diğer bir sebeple feshedilirse, bu mukaveleden doğan alacak mevcudiyetini kaybettiğinden bunun tutarı olan kalem carî hesaptan düşülür (4). Çünkü, carî hesaba kaydedilen kalemler sebepten ayrı ve mücerret birer alacak değildirlir. TTK 99 uncu madde gereğince bu davalar beş senelik zaman aşımına tâbi tutulurlar. Keza hesap yanlışlıklarına tayin olunan bakiye veya faize ait bütün davalar 5 yıllık zaman aşımına tâbidir. (TTK. 99), (BK. 126).

f — Faiz Konusu :

TTK. nun 88/5 inci maddesine göre «carî hesabın matlup kısmına kaydolunan tutarlar için mukavele veya ticarî teamüller gereğince alındıkları günden itibaren faiz işler. Carî hesaba bir tutarın geçirilmesi gereken gün karşılıklı alacak ve borç birbiriyle karşılaştırılarak bakiyeye bölünür. Ve bu bakiyeye faiz işletilir. Ayrıca hesap devresi sonunda tesbit edilen bakiye; bu tesbit gününden itibaren faize tâbidir ve bu bakiyeye birleşik faiz yürütülür. Birleşik faiz üç aydan aşağı devreler için yürütülmez. Fakat taraflar faiz ve

(4) Ripert traité élémentaire de Droit Commercial, édition 2. Paris 1951, No. 1795.

komisyon miktarında anlaşmaya başka hükümler korrarsa bu hükümler muteber olur (5).

IX — CARİ HESABIN SONU

1 — Carî hesap mukavelesi ya bir müddet tayin edilerek yapılır. Yahut da müddet kararlaştırılmadan yapılır.

Bu sözleşmenin sona ermesi bu iki hâle göre değişir.

a) Müddet tayin edilerek yapılan anlaşmalar.

Carî hesap mukavelesi muayyen bir müddet için yapılmış ise bu mukavele 1. bu müddetin geçmesiyle son bulur (TTK. 96).

2 — Carî hesapta tesbit edilen bakiyenin haczedilmesi sonucu olarak haczin 15 gün içerisinde kaldırılmaması halinde carî hesap mukavelesinin diğer tarafı, bu mukaveleyi feshedebilir. (TTK. 98/2).

3 — Taraflardan birisinin iflâs etmesi de carî hesap mukavelesinin son bulmasını mucip olur. (TTK. M. 96/3).

4 — Taraflardan birisinin ölümü, medenî hakları kullanma ehliyetini kaybetmesi halinde de, diğer taraf mukaveleyi feshedebilir.

6 — Carî hesap anlaşması süresiz yapılırsa :

1) Bu takdirde bir tarafın iflâsı ile mukavele kendiliğinden son bulur.

2) Taraflardan birisinin anlaşmayı feshetme hakkını kullanması ile anlaşma son bulur. Ancak fesih için haklı bir sebebin bulunması lâzım gelir. İhtilâflar halinde bu hususu mahkeme tayin eder.

X — CARİ HESABIN SON BULMASININ NETİCELERİ

a) Carî hesap mukavelesi her ne sebeple olursa olsun son bulunca; derhal hesap görülerek bakiyenin tesbit edilerek diğer tarafa tebliği gereklidir. Ve bu bakiye artık ödenmesi gerekli müaccel bir borç olarak kendini gösterir.

(5) Y. Karayalın. Ticarî İşletme, s. 144.